

הסיכסוך הישראלי-ערבי

הערביות, שנכבשו לאחר תוקפנות 5 ביוני, וזאת במסגרת עקרונות היסוד, שבהם דבקות ארצות ערב והם: אי-יחיתות שלום עם ישראל או הכרה בה, אי (ניהול) מו"מ עמה ודב-קות בזכות העם הפלשתינאי במולדתו. שתי קבוצות-מדיניות אלו הגיעו לגישותיהן המנוגדות-לכאורה מבחינה טקטית, מתוך הערכה כי עמדות אחרות עלולות לסכן את משטריהן.

המכלול השני מקיף את הזרמים האולטרה-קיצוניים, בעיקר מקרב הפלשתינאיים והמפלגות הפאן-ערביות המיליטנטיות. הנמנים על מכלול זה מתנגדים לכל שמץ של ותרנות או מתניות, ותהא אפילו מן השפה ולחוץ, כמו הנוסחה של "חיסול תוצאות התוקפנות". הם דרשו במפגיע לדבוק מל-כתחילה במטרה הסופית — חיסול מדינת-ישראל.

קיום הקיצוניים הללו יצר בעיני העולם את דמותם של ערבים מתונים-כביכול, שהחרבת מדינת-ישראל אינה ממטר-ותיהם (כי הרי בפירוש אינם מסכימים עם הקיצוניים הדור-שים זאת). דמות מכוונת זו הביאה אהדה מסוימת מצד חלק מדעת-הקהל העולמית למטרות-הביניים הטקטיות של הערבים, ואהדה זו עודדה את רוחם ואת עיקשותם.

ככל שגברה, תודות לסיועם הפעיל של ברית-המועצות והגוש המזרחי, היכולת ההגנתית של מדינות ערב המובסות, וככל שגברה הפעילות הפלשתינאית, שזכתה לחמיכה מצד העמים הערבים המתוסכלים, שהיו מוכנים להאמין אפילו בהגזמות של ארגוני-הטרור, ובלבד שייקחה הטעם הרע של התבוסה, גברה והלכה אצל המדינות המובסות הרגשת הבי-טחון, והן החלו משנות את הדגשים של השלב הטקטי.

שינוי דגשים זה ניזון לא במעט מכמה מניעים מסייעים: האחד — הערכתן של המדינות הערביות הפריפריאליות, כי ככל שעבד אל-נאצר עסוק יותר במלחמתו בישראל, פנוי הוא פחות לחתרנות נגדן. משום כך הוזרזו מדינות אלו לשלם את "הכופר" הכספי למצרים ולירדן כדי לסייע להמשיך ולקיים את הסיכסוך. ברור שסיוע כספי זה עזר ועזר למאמץ המלחמתי הערבי, מניע אחר היתה ההערכה המצרית — שנתקבלה, כנראה, על-ידי כל הערבים — כי לישראל מגב-לות אסטרטגיות, כלומר, אין לה עניין בכיבושים טריטוריאליים נוספים.

יסודות אלה חברו יחדיו ותרמו להעתקת-הדגש בפעולה הער-בית מלחצים מדיניים (הבלטת ה"מספנות") להסלמה צבאית בקוי האש.

התעודדות צבאית זו מצאה ביטוי גם בהגדרה מחודשת של שלבי המאבק מפי נשיא מצרים, שהכריז על "מלחמת-ההתשה" כשלב מקדים למלחמת השחרור (של השטחים שנכבשו במלחמת ששת הימים) וכשלב ראשון לשחרור כל פלשתינה מידי היהודים. מאז הדלקה במסגד אל-אקצה באוגוסט 1969 החדיר נאצר גם את הנימה של מלחמת-טיהור, שפירושה חיסולם הפיסי של אלה, "המטמאים את השטחים הערביים".

הסיכסוך הישראלי-ערבי לא נתגלע במלחמת ששת הימים. ימיו כימי שיבת-ציון החדשה, ובעקבות המלחמה לא זו בלבד שלא חל שיפור ביחסים בין שני העמים, אלא אף חלה בהם הרעה, והסלמה בסיכסוך. מהי ההתפתחות שחלה בסיכסוך מנקודת-הראות הערבית לא-חר המלחמה?

פתרון צבאי או מדיני

הגישה הערבית מוסיפה להיות כמעט אחידה* באשר למטרה הסופית ואף ליעד-הביניים בסיכסוך, בעוד שבנימות לגבי הטקטיקה המיידית יש שוני מסויים.

המטרה הסופית — חיסול מדינת-ישראל או, החזרת הזכויות הערביות בפלשתיין — לא השתנתה, אם כי מייד לאחר מלחמת ששת הימים ניסו לשטש מטרה זו בעקבות הלקח השלילי של התעמולה, שקדמה למלחמה. אולם, טישטוש זה לא האריך ימים. שוב נשמע, גבור והלוח, הפזמון הישן של "שיחורור האדמות הכבושות" (ולאו דווקא השטחים המוחז-קים) ואף נימה חדשה של "טיהור" השטחים ופלשתיין, שהוח-דרה על-ידי שליט מצרים, לדבריו, מאז שלהי אוגוסט 1969.

יעד-הביניים, המוסכם על כל הגורמים הערביים, מתבטא בהתנגדות לשינוי מהותו ומצבו של הסיכסוך הישראלי-ערבי הבסיסי, ובסירוב לוותר על המשך האיבה ועל הלוחמה בזכות-הקיום של מדינת ישראל אחרי מלחמת 1948.

ואילו לגבי היעד המידי — שיבה לסטאטוס-קוו-אנטה טרי-טוריאלי, כלומר אל הגבולות שקדמו למלחמת ששת הימים — מסתמים הדגשים שונים, ואף חילוקי-דעות בין שני מכלולי אינטרסים שונים.

מכלול אחד מאלה מקיף מדינות שמוכנות היו לאמץ לעצמן עמדה מתונה לכאורה, כלומר לחתור לשיבה אל הסטאטוס-קוו-אנטה, או לפי המינוח הערבי-הקומוניסטי — ל"חיסול תוצאות התוקפנות". וזאת בכל הדרכים, לרבות לחצים מדי-ניים וניצול הזירה הדיפלומטית. נמנות עם מכלול זה גם מדינות ערב שהתנגדו לשילובן במדיניות זו. אף אחת משתי הקבוצות הללו (הראשונה מיוצגת על-ידי מצרים וירדן בעוד שסוריה מבטאת את השניה) לא גרסה ויתור על הסיכ-סוך המקורי. שהרי המתונות בעצמן, ובראש וראשונה מצרים, הן שגרמו לקבלת החלטות ח'ארטום מ-17 בספטמבר 1967, המנציחות את הסיכסוך. נאמר שם, בין היתר: "המלכים והנשיאים הסכימו להאחיד את המאמצים בפעולה המדינית במישור הבין-לאומי והדיפלומטי, לחיסול תוצאות התוקפנות ולהבטחת נסיגת כוחותיה התוקפניים של ישראל מהאדמות

* למעט כמה אישים וחוגים יוצאים מן הכלל, שגילו פיקפוקים לגבי המשך טיפוחו של הסיכסוך, ואף זאת עשו רק בשיחות בלתי-מחייבות.

הן מהכשלון והתבוסה כשלעצמם והן מלוחמתו הפסיכולוגית של האויב.

על הלקחים הצבאיים שהפיקו הערבים מהמלחמה מצביע הגנרל העיראקי מוחמד שית ח'טאב בספרו "המיליטריזם הישראלי", בו הוא מונה שורת תנאים מוקדמים להשגת ניצחון ערבי:

- מימוש האיחוד הצבאי בין הערבים וחיוזוק המפקדה המאוחדת מבחינה חמרית ומוסרית;
- התכונות למלחמה ארוכת-טווח;
- רתימת כל המשאבים הערביים למאמץ המלחמתי;
- הצבת האדם הנכון במקום הנכון.

על השאלות "האמנם נלחמנו בישראל? האמנם מיצינו את כל הפוטנציאל החמרי והרוחני במלחמה זו?" משיב הגנרל העיראקי בסיום כלהלן: "כלל וכלל לא. לא מילאנו עשירית מחובתנו במלחמה. אילו עשינו כן, כיצד היינו גוברים על ישראל, משום שאין היא מסוגלת לנהל מלחמה ארוכת-טווח".

הסבר מפורט יותר של הלקחים הצבאיים הערביים ניתן בכה"ה העת המצרי "אל-כאחב" מ-31 בדצמבר 1968, כלהלן:

- דרושה בניית מאגר-נשק מעבר לנקודת הרויה, מבחינה איכותית וכמותית. יש להקדיש תשומת לב לטכנולוגיה מלחמתית ברמה גבוהה ביותר. ההתקפה על ישראל צריכה להיעשות גלים-גלים בלי להתחשב באבדות, עד להתשת כוחה (של ישראל);
- יש לשמור על חשאיות מוחלטת באשר לכוונות הערביות;
- יש להישמר מפני הפצת-פתע אווירית (מצד ישראל);
- יוזמת המתקפה חייבת להיות בידי הערבים, נגד האפשרות שישראל תקדים ותפתח במתקפה, יש לקיים עירנות מוחלטת, ולהתכונן על בסיס ההנחה, שהמלחמה עלולה להתחדש בכל יום, תוך היצמדות למטרות הבסיסיות;
- התקפת-פתע אווירית היא התנאי היחידי ל-מתקפה. יש לפעול כפי שפעלה ישראל. המלחמה בישראל תהיה בעיקר מלחמה אווירית. יש להשמיד תחילה במהלומת פתע מרוכזת ומוחצת את כל שדות-התעופה בסיני ובישראל ואת כל מרכזי-הכוח שבה. אחרי-כן יש לרכז אש-תופת על הגדה המזרחית של התעלה, שתיצור ראש גשר להסתערות של השריון;
- יש לדבוק במטרה עד לניצחון.

רבים ממפיקי הלקחים נאחזו בהנחה, שתבוסה, ולו גם קטנה, של צה"ל עלולה להביא לניצחון ערבי: גנרל שית ח'טאב, בהתייחסו בספרו הנ"ל לנקודות-התורפה של ישראל כתב: "צה"ל חי על ניצחונות זמניים, המעלים את המורל שלו. אולם מורל זה נרד לגמרי אם יפסיד במערכה אחת". ודברים יותר מפורשים נכתבו על-ידי שופרו של נאצר, מוחמד חסנין הייכל, ב"אל-אחראם" מ-14 באפריל 1969:

העתק הדגשים בפעילות הערבית, מניצול מקסימלי של הלחצים המדיניים להיוקקות גוברת והולכת להתשה צבאית, לא נגרם על-ידי לקחים מהתבוסה במלחמת ששת הימים. אבל היה לימוד-לקחים מסויים, טכני-צבאי וחלקי לכל היותר — ומן הראוי לסקור את גילגולו.

מנהיגי ערב, שהיו מעורבים ישירות בסיכסוך הצבאי, לא הרבו כלפי-חוץ — בניתוחי לקחי המערכה. החיטוט עלול היה לחשיף את משגיהם וטעויותיהם, שגרמו לתבוסת עמיהם. היתה תקופה קצרה של ניתוח גלוי, גם הוא שטחי ומקרי, אשר הצביע על המישגים התעמולתיים (כגון, הקריאות להשמדת ישראל ולזריקת היהודים לים), אי-הכרת האויב (הישראלי) ובחינות שוליות אחרות. אך בבחינות העיקריות של לקחי התבוסה והצגתם דבקו מרבית השופרות הערביים בתיוות, שהוכתבו מלמעלה כלהלן — בסדרן הכרונולוגי:

הגירסה הראשונה על גורמי התבוסה הוצגה עוד בעת הקרבות של יוני 1967, ולפיה ניצחה ישראל הודות להשתתפותן הפעילה של ארצות-הברית ובריטניה (חלקה של האחרונה הובלע ונעלם עד מהרה). גירסה זו פינתה מקומה לתליית אשם-התבוסה בליקויים שבפיקוד, בבגידה וברשלנות (מצרים) או בגורמים חיצוניים, כגון הריאקציה והאימפריאליזם (סוריה).

דווקא האולטרה-קיצוניים הם שיצאו נגד התפיסה הערבית המסורתית של ניהול מלחמה סדירה בישראל. הללו טענו כי במלחמה כזו מובטחת לישראל עליונות הודות לרמת התפתחותה הטכנולוגית. אולם ביקורת זו נבעה מאינטרסים עצמיים צרים: הרצון להעלות את קרנם של ארגוני הטירור (המוסיפים לפעול) לעומת הצבאות הערביים (שהובסו), ולהשיג סיוע חמרי יעיל לארגוני המחבלים מידי מדינות ערב העשירות.

נימוקים ערביים אחרים לגורמי התבוסה אמרו: הניצחון "לא הגיע לישראל"; היתה זו "תאונת גורל" ומצרים "לא נלחמה", למעשה, שכן ישראל הפתיעה אותה — אחרת היו הדברים מתפתחים בכיוון שונה.

דוגמה ממחישה להצגת-דברים זו היא בדברי עורך "אל-אחראם" הקהירי חסנין הייכל, שכתב ב-27 ביוני 1968:

"האויב ידע עלינו יותר מדי ואנו ידענו עליו פחות מדי..."

"אם הגורם לשואה (במלחמה) מקורו בסוג האנשים ובכושרם, כי אז אין כל סיכוי בדור זה ואולי אף לא בדורות הבאים אחריו. אך אם הגורם הוא כשלון-חשיטות ואולת-היד של הפיקוד להפעיל את אשר היה ברשותו, מבחינה אנושית וחמרית, אזי התיקון אפשרי".

הייכל מסכם את מאמרו במסקנה החיובית: "אינני סבור כי הבעיה היתה אנושית". לנעימה זו שותפים היו כל הפירסומים המצריים, שעשו מאמץ כביר להעלות את מורל האוכלוסיה והצבא ולשכנעם כי "השד אינו נורא כל כך", והישראלים אינם בני-אדם עליונים וראייתם בדמות מסולפת זאת נובעת

צבאית סמלית", ואם על-ידי העברת עודפים לאחת המדינות האלו.

הציוד הצבאי, בעיקר מברית-המועצות, הוזרם לתעודתו בקצב מוגבר בדרך האוויר ובדרך הים, מייד בתום מלחמת ששת הימים, מלווה בהגברת נוכחותם של היעצים והמומחים הסובייטיים במצרים, בסוריה ובציראק ובהגברת קצב האימור נים, הניתנים בברית-המועצות לאנשי-צבא משתלמים מארצות ערב.

הקלות בה נוכש נשק זה מברית-המועצות, נבעה מכמה גורמים מסייעים, מהם מדיניים ומהם כלכליים-פינאנסיים. ברית-המועצות, שהופתעה מהתבוסה הערבית במלחמה, הגיעה למסקנה, כי שיקום מהיר של צבאות ערב במדינות התלויות בה מבחינת רכש, עשוי למנוע את נפילת משטריהן ולנטרל את ההשפעות השליליות של התבוסה על מאחזיה האסטרטגיים באזור ואת הסכנות הנשקפות להם בעקבותיה. והמעבר, המעוניין בהמשך קיום מאחזיו בירדן ובמדינות הפריפריה האחרות, אף הוא לא מנע ממדינות אלו נשק על סוגיו השונים. רכש מוגבר זה וכן העמידה בתוצאות הכלכליות של התבוסה, התאפשרו בזכות שני גורמים:

1. הסיוע הכספי השנתי בסך 155 מיליון ליש"ט, המוגש על-ידי מדינות ערב עתירות ההון (כווית, סעודיה ולוב), למצרים ולירדן, נוסף על המענקים והתרומות שמעניקות הן ואחרות (בעיקר נסיכויות המפרץ הפרסי) למדינות המערבות ישירות בסיכסוך עם ישראל.
2. התנאים של הרכש הצבאי ומחירו. בדרך-כלל קונים הערבים נשק במחיר שהוא נמוך הרבה מהמחירים המקובלים בשוקי המערב. יתר-על-כן, פרעון החובות (לפחות של מצרים) נעשה בתשלומים שנתיים לטווח ארוך, החל מהשנה שלאחר קבלת הציוד, ובריבית נמוכה של שני אחוזים בלבד. החובות נפרעים בעיקר בסחורות, ועל-ידי כך מופחת הלחץ על מלאי מטבע-החוץ שלרשות מדינות אלו. מצרים משלמת, למעשה, סכומים סמליים בעבור הנשק הסובייטי המסופק לה. הדבר מצא ביטוי בנאומו של נאצר ב-28 במרס 1969, שבו אמר, בין השאר:

"ברית-המועצות מספקת לנו נשק, לפי צרכינו, בלי לחוץ על מקורותינו הכספיים הקיימים, הנושאים בעול המלחמה. די אם אציין שהשגנו מברית-המור עצות את כל הנשק שברשותנו עתה, ועדיין לא שילמנו פרוטה אחת. קיבלנו את המשלוח הראשון של הנשק מברית-המועצות ללא תמורה".

אין תימה, איפוא, שרכש מוגבר זה הביא להתעצמות ניכרת בכוחות הצבא הערביים, ובשנת 1970 תהיה עוצמתם החומרית, בהשוואה למצב ששרר ערב מלחמת ששת הימים, כלהלן: באויר — גידול כללי בשיעור כ-70% בכוח האווירי הכולל של מדינות ערב, ובשיעור כ-100% בכוח האווירי המצרי;

בשריון — גידול כללי של כ-70% במספר הטנקים של כל מדינות ערב ושל כ-90%-80% במספר הטנקים במצרים; בארטילריה — גידול כללי של כ-50%.

גידול כמותי זה מצטרף לעליה בטיב הציוד המסופק עתה

"אם לומר את הדברים כללית ובפשטות, הרי המערכה, שבה אני דן ושאותה אני מתאר לעצמי על גורמיה וצרכיה, צריכה להסב לצבא הישראלי תבוסה צבאית בלתי-מעוררת. זוהי מערכה, ש-תאפשר לכוחות הערביים המשתתפים בה, להרוס, למשל, שתיים או שלוש דיביזיות מהצבא הישראלי, להשמיד 10,000 עד 20,000 חיילים שלו ולאץ אותו לסגת מהעמדות שהוא יושב בהן לעמדות אחרות שמאחוריהן, ולו גם בריחוק קילומטרים מועטים.

"אני דן, אם כן, במערכה ולא במלחמה כולה. אני מדבר על מערכה מוגבלת והמערכה אמנם מוגבלת באופיה — אך אני מדבר על מערכה אמיתית שתסב לצבא הישראלי תבוסה בלתי-מעוררת.

"אם תתרחש מערכה אמיתית כזאת, אזי עשויה השפעתה הפסיכולוגית, נוסף על תוצאותיה החומריות, לתקן את, "מאזן האימה והביטחון" במאבק הערבי-ישראלי לטובת הערבים ולרעת ישראל בצורה ודאית, ואולי מכרעת".

מהניתוחים הללו התחייבו, כמובן, מסקנות ומעשים צבאיים: ה"בגינה" וה"רשלנות" בפיקוד תוקנו על-ידי החלפת הדרג הצבאי העליון (במצרים, אך לא בסוריה) ולחילופים נלוו הגברת היקף האימונים, הגברת אמצעי ההגנה האווירית והכושר לספוג התקפות-אוויר ועוד לקחים בצד הטכני-הצבאי. כאשר לתיקון המורל, הושם דגש על ניפוץ "אגדת האדם העליון הישראלי" על-ידי כל אמצעי התקשורת, התעמולה וההסברה, על-ידי שיכתוב קורות המלחמה, בהבלטת היעילות של אירגוני הטיור תוך הצגת גוזמאותיהם, ובעיקר בהצגת מדיניות ה"התשה" כחלק במסכת "הפרכת האגדה הישרא-ליה". מדיניות ההתשה — אף היא, ראשיתה נעוצה בלקחים חלקיים אחדים שהפיקו ההנהגות הערביות, בעיקר בתחומי שיקום הצבאות והגברת שיתוף-הפעולה הצבאי הבין-ערבי.

יישום הלקחים

- **שיקום הצבאות.** מאז מלחמת ששת הימים זכו מדינות ערב לקבל נשק חדיש משני הגושים העולמיים העיקריים, שהראשי בהם הוא ברית-המועצות. היקף הרכש של המדינות, שהיו מעורבות ישירות במלחמה בישראל, הוא כלהלן:

מצרים	2.2—2	מיליארד דולר	המקור: ברה"מ
סוריה	כ-400	מיליון דולר	המקור: ברה"מ
ציראק	400—450	מיליון דולר	המקור: ברה"מ
ירדן	כ-200	מיליון דולר	המקור: המערב

סך-הכל עיסקות רכש צבאי מגיע ל-3—3.25 מיליארד דולר, שחלקן הגדול כבר בוצעו. יתר-על-כן, צפויות עיסקות נשק חדשות על-ידי מדינות אלו, וזאת מלבד הנשק המגיע למדינות הפריפריה הערבית, ובחלקו מועבר למדינות המערביות ישירות. בלחימה עם ישראל — אם על-ידי נוכחות

ובחשדנות, המאפיינות את היחסים בין מרכיביה של החזית המזרחית.

ירדן, הנתונה בלחץ חיצוני בשל פעולות ארגוני הטרור, הסכימה להצעה המצרית, וזאת מתוך הערכה מפוכחת, שלמרות הניגודים האידיאולוגיים בעיראק ובסוריה, הרי נוכחות הצבא העיראקי בשטחה בעוצמה של שתי דיביויות היא עובדה קיימת. איללך, מוטב לנצל חיל משלוח זה באופן יעיל ומתואם להגנת ירדן מאשר להשאיר לעיראקים חופש פעולה בירדן.

סוריה, המסוגרת בתוך עצמה, הבינה את המניעים של מצרים, ולכן השהתה את ההיענות לדרישה המצרית בטיעון של אי-רצון לשתף פעולה עם ה"ריאקציה" (ירדן, ולעיתים גם עיראק, לפי הטרמינולוגיה הסורית), וזאת במגמה שלא לפטור את מצרים מדאגה לחזית המזרחית.

עיראק, המתחבטת במאבקי שלטון פנימיים, מצאה בפעילותה במפקדה המזרחית, כאשר חיל-המשלוח שלה מצוי ממילא בירדן, הזדמנות לרכוש יוקרה מבית ומחוץ.

מצרים המשיכה בלחצה הבלתי-פוסק על מדינות החזית המזרחית. בכנס רמטכ"לים מרובע ברבת-עמון בספטמבר 1968 עלה בידיה להביא לכינונה הרשמי של המפקדה המזרחית, בפיקודו של גנרל עיראק. התפתחות זו התחוללה על רקע שינויים בעמדותיהן של שלוש המדינות הרדיקליות שברביבוע זה. מצרים החלה נוטשת במעשיה את שלב השיקום ועוברת לשלב ההרתעה, בביצוע פעולות לוחמה זעירה בגזרת התעלה (אוגוסט 1968).

בעיראק הופל המשטר ביולי אותה שנה ומפלגת הבעת' (שגם היא יריבת דמשק) עלתה לשלטון. בסוריה גבר כוח האגף הצבאי של מפלגת הבעת', הדוגל ביתר שיתוף-פעולה בין-ערבי, לעומת האגף האזרחי שטיפח הסתגרות.

הקמת המפקדה נשארה במשך זמן רב בגדר חזות פורמלית, אולם עם עליית כוחו של האגף הצבאי בסוריה חלה תזוזה. בכנס הרמטכ"לים, שנערך בבגדד במרס 1969, הסכימה סוריה לכניסת כוח עיראקי לשטחה, ובעקבות כנס נוסף, ביולי 1969, נכנסו גם יחידות סוריות לירדן.

השינויים בעמדות, שהביאו ליתר הדגשת קיומה של המפקדה המזרחית, נבעו לא במעט גם מהסכמתה של מצרים להשתלב בפעילות השוטפת של מפקדה זו — אם בהשתתפות קבועה של הרמטכ"ל המצרי בדינוי הרמטכ"לים של מפקדת החזית המזרחית ואם בכינון גוף מתאם בין שתי המפקדות באמצעות מפקדה עליונה, שמצרים שולטת בה למעשה.

שינוי הדגשים במדיניות המצרית וההכרזות על המעבר לשלב ההגנה הפעילה (כדברי שר-המלחמה המצרי ב-23 ביולי 1969: — "התחלנו בשנת שחרור") או למדיניות ההתשה מדרבנים את פעילות המפקדה המזרחית ואת התיאום בינה לבין המפקדה המערבית (המצרית). הקשחת העמדה הירדנית בקו הפסקת-האש וסימני הקשחה בקו הסורי מסמנים כנראה, גם את השתלבות ירדן וסוריה במדיניות ההתשה המצרית. נראה, על כן, כי פגישת מנהיגי מדינות החזית המזרחית עם נשיא מצרים בראשית ספטמבר 1969 באה לייעל את פעילותה של חזית זו ומפקדתה, בהתאם לרעיונות המצריים בדבר ה"תפקידים שנועדו להן, ואלה עיקרי הגישה המצרית:

על-ידי ברית-המועצות, לעומת מה שהיה ברשות הערבים ערב המלחמה (מספרם של מטוסי קרב והפצצה מסוג "מיג-21" ו"סוחוי-7" עליה, וכן טנקים בינוניים מהסוגים "טי-54" ו"טי-55" ועוד) והוא מחייב גם הגברה כמותית במסגרות הקיימות בצבאות ערב.

משמעות רבה בתהליך השיקום של צבאות ערב נודעת לנוכחות אלפי היועצים והמומחים הצבאיים הסובייטיים. מספרם נאמד כיום ב-3,000 ויותר במצרים וב-1,500 בסוריה. נוסף להדרכה בורעות השונות עוסקים הם גם ביעוץ במפקדות, בהפעלת מערכות מסובכות וביעוץ צמוד ליחידות. יש לראות זאת על רקע הנוכחות הימית והאווירית הסובייטית במצרים וסוריה והנוכחות המתמדת של הצי הסובייטי בים התיכון — עובדות התורמות לעידודן של המדינות הערביות.

● **הקמת החזית המזרחית.** אגב מימוש התיאוריה, שבטאה על-ידי חסנין הייכל, האומרת כי "הגורמים (לתבוסה) הם כשלון-השיטות ואולת-היד של הפיקוד להפעיל את אשר היה ברשותו מבחינה אנושית וחמרית", חזרה מצרים לחתור להקמת מפקדה ערבית, אשר חייבת לדעת הערבים, להביא לתיאום — אם לא לאיחוד — המאמץ הצבאי הערבי נגד ישראל. ברעיון זה כשלעצמו לא היה משום חידוש לגבי התפיסה המצרית מאז עליית כת-הקצינים לשלטון במצרים, ואף מלפני כן, מאז כינון ברית ההגנה הקיבוצית של מדינות הליגה הערבית בשנת 1950.

יתר על כן: עוד ב-1964 הוקמה, כתוצאה מוועידות הפיסגה הערביות, המפקדה הערבית המאוחדת ובמסגרתה הגיע לירדן, ימים ספורים לפני מלחמת ששת הימים, הגנרל המצרי עבד אל-מונעים ריאד (שנהרג השנה בקרבות התעלה), מלווה יחידת קומנדו מצרית, כדי לפקד על המאמץ הצבאי הערבי מכיוון מזרח. מאמץ זה כלל את הצבא הירדני ואת כוח המשלוח העיראקי, שהסתבך בדרך אלי מלחמה, הן מבחינת הגעתו באיחור והן בספיגת אבדות עוד בטרם נכנס לקרבות. כשלונה של מפקדה זו במלחמה לא ביטל את הרעיון הגלום בה, מבחינת מצרים. באביב 1968 שבה קהיר והעלתה מחדש את הדרישה להקים פיקוד אחיד לצבאות הערביים ממזרח. העיתוי נבע אז משיקולים מצריים אנוכיים: בד בבד עם העלאת הסיסמה של שלבי השיקום, ההרתעה והשחרור, טענו המצרים כי הקמת המפקדה המזרחית היא מחוייבת המציאות, כדי שתוכלנה שתי החזיתות (המערבית והמזרחית) להתגונן כל-אחת בכוחות עצמה מפני פעולות התגובה של צה"ל, בלי לצפות לעזרת החזית האחרת.

גישה זו נבעה מרצונה של מצרים להשתחרר ממעגל-הקסמים שלתוכו נקלעה. היא תמכה בפעולות המחבלים דרך ירדן; אולם פעילות המחבלים גררה תגובות של צה"ל; התערערו המורל בירדן עקב תגובות צה"ל, גרמה להפניית המבטים לעבר מצרים, המדינה הערבית החזקה ביותר, בדרישה לעזרה או להפסקת עידוד המחבלים, וכיוון שלא היה תחליף לפעולות המחבלים וכיוון שטרם הגיע שלב ה"שחרור", פעלה מצרים להקמת המפקדה המזרחית, במגמה כפולה: להקל מן הלחץ שהופעל עליה לשנות את מדיניותה, ומאידך גיסא להטיל את מלוא המעמסה על מדינות החזית המזרחית. המכשול הקשה ביותר בדרך להקמת מפקדה זו נעוץ ביריבות

- רצון להפוך את המפקדה המזרחית לגורם צבאי יעיל, יתכן עלידי צירוף מדינות נוספות כמו סעודיה וכוויית (הראשונה מחזיקה חטיבה בירדן ולשניה יחידה סמלית במצרים);
- תיאום מדיניות ההתשה בין חזיתות המערב והמזרח וביצוע מדיניות זו במקביל ו/או לסירוגין;
- פיתוח אסטרטגיה לטווח ארוך עלידי תיכנון נים משותפים בין שתי המפקדות לקראת אפשרות ביצוע פעולה משותפת בעתיד.

נסיון לגייס את העולם הערבי — בד בבד עם מאמצי של מצרים להקים את המפקדה המזרחית, בשילוב עם המפקדה המערבית (המצרית), ניסתה היא לשלב את כל מדינות ערב בצורה פעילה יותר במאמצי המלחמה בישראל. נסיונות אלה חזרו ונשנו מאז סוף 1968, וביתר שאת מאז יולי 1969, עת קרא נשיא מצרים לכינוס שליטי ערב. אולם קריאתו זו, אשר נתמכה כמעט תמיד על-ידי המלך חוסיין, לא זכתה להיענות רבה בגלל סיבות שונות:

- מרבית שליטי ערב לא היו מעוניינים לזכות את עבד-אנצאר ביוקרה הנובעת מכינוס ועידת פסגה בניצוחו. שליטים אלה, ובעיקר מלכי לוב וסעודיה ונסיך כוויית היו מוכנים להמשיך ולשלם לו את „הקצבת ח'רטום" בלי לאפשר לו דרישות נוספות העשויות, בסופו של עניין, לחזקו על חשבון מדינות ערב האחרות.
- סעודיה טענה שאין טעם לכנס „פסגה", כל עוד לא חל שינוי בנתונים שלפיהם נתקבלו החלטות ועידת ח'רטום. סעודיה התנגדה לכל כינוס של „פסגה" בטרם ידחו מדינות ערב את „דרך הפתרון המדיני" שעליה (ועל סייגיה) הוחלט בוועידת ח'רטום.
- סוריה, ובמידת מה גם אלג'יריה, התנגדו בכלל „לפתרון המדיני" ודגלו במלחמת שחרור עממית.

חרף כל המכשולים הללו המשיכה מצרים במאמצי ואף הצליחה להביא לכינוס „מדינות-העימות" (מצרים, סוריה, ירדן, עיראק) בקהיר בספטמבר 1969, כאשר אליהן מצטרף גם שליטה החדש של סודאן — גומיירי, אך כינוס זה אך הדגיש את הצורך לכינוס נרחב יותר המסוגל להקצות את האמצעים ל„מדינות העימות".

בינתיים התחוללה הפיכה גם בלוב. הוקם בה משטר קצינים מהפכני, אשר הכרזותיו ומדיניותו חיזקו את מעמדו הבין-ערבי והבין-לאומי של נשיא מצרים. עובדה זו, וגם ניצול ההצתה במסגד אל-אקצה באוקטובר 1969, סייעו לנאצר לגבור על המתנגדים השונים לכינוס הפסגה.

הדליקה באל-אקצה נוצלה היטב על-ידי המצרים והם הביאו לכינוס שרי החוץ הערביים. אלה החליטו לכנס, ושוב ביוזמה מצרית, את מועצת ההגנה הערבית (בנובמבר 1969) בקהיר. מועצת ההגנה החליטה שהנושאים בהם נקראה לדון הם כה כבדי משקל עד כי מחייבים כינוס ועידת פסגה ערבית חמישית, שתתקיים ברבאט בסוף דצמבר 1969. אולם משנתכנסה ועידה זו (20–24 דצמבר 1969) הסתבר

שהמפריד בין המדינות לא פחת אלא גבר, עקב הישגי היוקר והמצריים בלוב. אלג'יריה במגרב וחלק מהמדינות הרדי-קליות במזרח חששו מהגברת השפעתו של עבד אנ-נאצר כתוצאה מגידול השפעתו בלוב ובסודאן, והיו מוכנות לעשות יד אחת אף עם המדינות השמרניות כדי למנוע הישגים נר-ספים למצרים.

כאשר באה מצרים לדרוש הגברת ההשתתפות בפועל של כל מדינות ערב, גם הרחקות „מקו העימות", בהכנות למלחמה העתידה בישראל, הרי שמדינות אלה מצאו דרך להתחמק מהדרישות המצריות ואף לחלוק על הערכותיה בנדון. כפי הנראה ביקשה מצרים להגדיל את סכום הסיוע השנתי המור-גש על-ידי סעודיה, כוויית ולוב מ-135 מיליון ל"ש עד ל-400 מיליון. כן נמסר שהיא לחצה על שיתופם הממשי של צבאות המדינות המרוחקות. אם על-ידי נוכחות פיסית, אם על-ידי שיגור מערכות נשק.

נוסף לדרישות הנ"ל נדונה גם שאלת הגברת הסיוע לארגוני המחבלים, שיוצגו בוועידת הפסגה על-ידי יאסר ערפאת, יו"ר ארגון השחרור הפלשתינאי.

חילוקי הדעות הללו גרמו לכשלון הוועידה להגיע להחלטות מוסכמות, ובעקבות זאת גם לא פורסמה למעשה הודעה מסכמת. אולם למרות כשלון זה, שניתן להגדירו בעיקר ככש-לונה של מצרים להכתיב את מדיניותה לשאר מדינות ערב, לא נפגע למעשה שיתוף הפעולה הערבי הקיים עד כה:

- לא התעורר, למעשה, ויכוח על הצורך בהמשך תשלום כספי הסיוע השנתיים של ח'רטום (135 מיל-ליון ל"ש).
- כפי הנראה, הוחלט על סכום נוסף (חד-פעמי !?) של 35 מיליון ל"ש לרכישת נשק (20 מיליון ל"ש ששולמו על-ידי לוב, 5 מיליון על-ידי כוויית ו-10 מיליון על-ידי סעודיה).
- הוחלט גם על סיוע (בסכום 26 מיליון ל"ש ?) לארגוני המחבלים.
- יתכן ואף נדונו, בשיחות הדו-צדדיות והמשות-פות, גם שאלות הסיוע באנשים ובנשק בעת מלחמה.

תוצאות אלו, הגם שהן צנועות ואינן מגיעות כנראה לציפיות שתלו בוועידה, בעיקר מצרים, יש בהן משום תמריץ מספיק לעבד אנ-נאצר לשמור על רמת היחסים הבין-ערביים הקיימת, כאשר תקותו כפולה: להמשיך ולגבש את מדינות העימות (מצרים, סוריה, ירדן ועיראק), יתכן בתוספת סודאן ולוב במסגרת המפקדות המזרחית והמערבית וכן להמשיך וליהנות מהקצבות ח'רטום (עם התוספות האחרונות). עם זאת ברור שוועידת רבאט היתה מכשול רציני בתנופת התאוששותו המדינית של נאצר, אך בלי שתגרום למצרים זעזוע כה רציני עד שתצצה לשנות את מדיניותה המיליטנטית כלפי ישראל.

הטירור כחלק מן האסטרטגיה

לפני מלחמת ששת הימים דגלו רק סוריה ואלג'יריה במלחמת שחרור עממית, והן אף הגישו סיוע לארגוני המחבלים שפעלו

אז. מצרים, ירדן ומרבית מדינות ערב האחרות התנגדו לפעילות זו, מחשש פן תגרור אותן למלחמה בטרם עת — ואמנם היווה הטירור חלק ממערכת הגורמים שהחישו את המלחמה.

בחדשים הראשונים לאחר המלחמה, בעוד סוריה ממשיכה במדיניותה הקודמת, הסתמנה מבוכה ביחסן של יתר מדינות ערב כלפי ארגוני המהפכה. בעיקר איפיון יחס זה את מצרים המובסת והתמוגגת. בחששה ממהלומה ישראלית נוספת, אשר תמיט שואה על משטרה, החליטה בתחילה למנוע את פעילות המהפכנים או לפחות לשים לה סייגים. חסנין הייכל אף שלל בנימוקים גיאוגרפיים, דמוגרפיים ופוליטיים את ההשוואה בין מה שקרה באלג'יריה ובוייטנאם לבין פעולות הטירור נגד ישראל. מסקנתו היתה, כי פעולות הפדאין (שלא מתוך מצרים) מהוות אך גורם מסייע, בבוא העת, לפעולות הצבאות הסדירים („אל-אז-הראם” 15.9.1967).

אולם, בד בבד עם זרימת הנשק הלכה וניטשה מדיניות זו על-ידי מצרים, וככל שגבר רגש הביטחון העצמי ונחלש והלך הלם התבוסה, כן גברה ההרגשה במצרים כי באין כוח צבאי סדיר, המסוגל להטריד את ישראל בשלב זה, יש להגביר את התמיכה הפעילה בארגוני המהפכה. השקפות אלו חדרו לתודעת מנהיגי מצרים לא במעט בלחץ ההמונים הערביים, שחזו בתמוטת המחפירה והמהירה של צבאות ערב הסדירים, ולעומת זאת שמעו על הצלחות המהפכנים מהודעותיהם, המנופחות או הכוזבות. תיסכול התבוסה חיזק את הנטייה להאמין למהפכנים ולשאוב מהודעותיהם עידוד כי לא כל הערבים הם חסרי-אונים, מובסים ומושפלים. רגשות אלה

העלו את הפופולריות של ארגוני המהפכה ובראש וראשונה של ארגון פת"ח, הוותיק שבהם. נטיית ההנהגה המצרית לתמוך בטירור, מסתיו 1967 ואילך, הושפעה מעליית קרנם של ארגונים אלה. ומשהוחל במתן סיוע להם מצאו הערבים לפעילות זו, ובעיקר המצרים, מקום באסטרטגיה שלהם לטווח הקצר ובמדיניות ההתשה שלהם נגד ישראל בשלב מאוחר יותר. נימק זאת השבועון המצרי „רוז אל-יוסף” (22.4.1968) כלהלן:

„המטרה הנוכחית (בפעולות הפדאין) היא להעסיק את האויב (ישראל) ולהחלישו, כדי ליצור מצבים ממושכים של חרדה ומתיחות, שיחייבו את ישראל להשקיע מאמצים, העולים על מידת יכולתה בכל המישורים, עד שיווצר הכוח הערבי המסוגל לכפות בכוח את הפתרון הצבאי”.

תהליך התמורה בעמדת מצרים הושלם בנאום נשיא מצרים ב-10 באפריל 1968:

„מצרים מוכנה לתמוך בתנועת ההתנגדות ולחמש אותה, משום שתנועה זו אינה אלא חלק מהמערכה הגורלית של האומה כולה”.

נכונותה של מצרים לתמוך במידה גדלה והולכת בטירור, היתה מכוונת בעיקר לפעולות המבוצעות משטח ירדן, ובשלב מאוחר יותר משטח לבנון. למדיניות זו נמצאו תימוכין גם בהקמת המפקדה הזמנית, כאשר פעולות המהפכנים היו לחלק בלתי-נפרד של פעולות ההטרדה וההתשה של הצבאות הסדירים בחזית זו.

המלחמה על קווי הכספת האש

(הערכים המספריים של התקריות והאבדות מתייחסים לתקרית פה שמי 12 ביוני 1967 ועד 1 בינואר 1970).

התקריות בחלוקתן לגזרות	במספרים	באחוזים
בגבול לבנון	181	1.9%
בגבול סוריה	346	3.7%
בגבול ירדן	3425	36.6%
בגבול מצרים (תעלת סואץ, מפרץ סואץ ומרחב סיני)	4433	47.0%
לאורך כל הגבולות	8385	89.2%
בכל השטחים פנימה מהקוים (רצועת-עזה, יהודה והשומרון, ישראל)	996	10.8%
סה"כ	9381	100 %

מלחמת ששת הימים הביאה את צה"ל אל קוי הפסקת-האש הנוכחיים, אך לא שמה קץ ללחימת הערבים בישראל, הן בכוחות סדירים והן בארגוני מהפכה. כשמטרתם היא להחזיר את המצב לקדמותו ואף יותר מזה — לערער את יסודותיה של ישראל. עמידתה הנמרצת של ישראל סיכלה מטרה זו ואף צימצמה באופן ניכר את יכולת הפעולה הערבית. אולם, בתום מלחמתה הקצרה ביותר וללא הפוגה אחריה, נתונה מדינת-ישראל במאבק הצבאי הממושך ביותר שידעה מעודה. נעמוד על אופייה של המלחמה הנמשכת וביטוייה בתקריות לסוגיהן בגזרות הפעולה השונות ובאבדות שנגרמו לנו בהן

* המונח תקרית בסקירה זו פירושו פתיחה באש — מנשק קל, תותחים או מטוסים — חדירה, חבלה, מיקוש וכיו"ב. המגבלה שבמונח כולל זה, שאין ביטוי איכותי לאופי ולהיקף האירוע. מגבלה זו באה על תיקונה בניתוח מפורט יותר של הנתונים בהמשך.